

УДК 637.1/3:334/012/82 (4)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

А. Желєзняк, к. е. н., доцент

Львівський національний аграрний університет,

М. Гладьш, к. п. н., доцент

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Желєзняк А., Гладьш М. Інформаційне забезпечення розвитку сільського господарства України в умовах євроінтеграційних процесів

Досліджено євроінтеграційні процеси в Україні на сучасному етапі. Розглянуто перспективи трансформації сільськогосподарської політики за умови підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проаналізовано стан реалізації основних положень щодо наближення до норм і стандартів ЄС у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією. З'ясовано вплив Угоди про зону всеохоплюючої вільної торгівлі на розвиток сільського господарства в Україні. Запропоновані шляхи покращання інформаційного забезпечення сільського господарства у перехідний період реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Дістали подальший розвиток наукові підходи до питань стимулювання розвитку сільського господарства України в умовах євроінтеграційних процесів за рахунок підвищення якості інформаційного забезпечення вітчизняних підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх реалізація дасть змогу забезпечити стабілізацію ринку сільськогосподарської продукції в перехідний період реалізації євроінтеграційних намірів України на регіональному та національному рівнях.

Ключові слова: *євроінтеграція, сільське господарство, співробітництво, інформаційне забезпечення.*

Zhelyeznyak A., Gladys M. Information support of the development of agriculture in Ukraine in terms of European integration processes

Ukraine's European integration processes nowadays are examined in the scientific article. The prospects of transformation of agricultural policy as a result of the Association Agreement between Ukraine and the EU are reviewed. The conditions of the realization of the main provisions in terms of the approximation to EU norms and standards in the area of agricultural trade are analyzed. The influence of the Agreement on Free Trade Zone on the development of agriculture in Ukraine is investigated. The ways to improve information support of the agriculture sphere in the transitional period of realization of Ukraine's European aspirations are suggested.

Scientific approaches for stimulation of agricultural development in Ukraine in terms of European integration processes by improving the quality of information support of domestic enterprises got further development.

The practical significance of the results of this study is that their implementation will provide stabilization of agricultural markets at regional and national levels in the transition period of Ukraine's integration in the EU.

Key words: *European integration, agriculture sphere, cooperation, information support.*

Желєзняк А., Гладьш М. Информационное обеспечение развития сельского хозяйства Украины в условиях евроинтеграционных процессов

Исследованы евроинтеграционные процессы в Украине на современном этапе. Рассмотрены перспективы трансформации сельскохозяйственной политики в случае подписания Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС. Проанализировано состояние реализации основных положений относительно приближения к нормам и стандартам ЕС в сфере

торговлі сільськогосподарської продукції. Вияснено вплив Соглашения о зоне всеобъемлющей свободной торговли на развитие сельского хозяйства в Украине. Предложены пути улучшения информационного обеспечения сельского хозяйства в переходный период реализации евроинтеграционных стремлений Украины. Получили дальнейшее развитие научные подходы к вопросам стимулирования развития сельского хозяйства Украины в условиях евроинтеграционных процессов за счет повышения качества информационного обеспечения отечественных предприятий. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что их реализация позволит обеспечить стабилизацию рынков сельскохозяйственной продукции в переходный период реализации евроинтеграционных намерений Украины на региональном и национальном уровнях.

Ключевые слова: евроинтеграция, сельское хозяйство, сотрудничество, информационное обеспечение.

Постановка проблеми. Відколи Україна отримала незалежність, вона прагнула зміцнити свої економічні та політичні зв'язки з Європейським Союзом. За цей період було підписано низку двосторонніх і багатосторонніх угод, які послідовно привели економіку України до партнерства і співробітництва з країнами Європейського Союзу. Сьогодні відносини між Євросоюзом та Україною ґрунтуються на Угоді про партнерство і співробітництво, яка набула чинності у 1998 році. На Паризькому саміті 2008 року лідери ЄС та України дійшли згоди, що саме Угода про асоціацію має стати тим документом, що замінить Угоду про партнерство і співробітництво. Угода про асоціацію містить Угоду про всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС і передбачає розширене співробітництво у 28 галузях, у тому числі і в сільському господарстві, на основі поступового наближення до законодавства ЄС, міжнародних стандартів і норм.

Реалізація Угоди базуватиметься на прискоренні та поглибленні політичних і економічних відносин між Україною та ЄС, підтримці основних реформ і зростанні економіки, здійсненні державного управління та галузевій співпраці.

Скасування ввізних мит і прискорення процедури сертифікації українських товарів на ринках країн Європейського Союзу, з одного боку, виглядають привабливо, а з іншого – важко спрогнозувати реальний вплив на розвиток вітчизняної економіки та окремих її галузей підписання Угоди про Асоціацію та вільну торгівлі.

Перспективи підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом потребують пильнішої уваги з боку

вітчизняних товаровиробників до змін законодавчої бази як у вітчизняній економіці, так і в країнах ЄС, оперативного моніторингу ринкового середовища, успішного діалогу з органами державної влади, аграрного бізнесу, представниками громадських організацій та галузевих об'єднань.

Реалізація положень всеохоплюючої зони вільної торгівлі може призвести до появи на ринку України великої кількості продукції з Європейського Союзу за нижчою ціною та вищими показниками якості. Це у свою чергу загострить конкуренцію, зокрема продовольчих товарів, що негативним чином може позначитися на прибутках вітчизняних товаровиробників. Однак реалізація положень у перехідний десятирічний період дає змогу сільському господарству та харчовій промисловості змінити підходи до менеджменту якості, формування цінової політики тощо. Тому виникає проблема в пошуку оптимальних шляхів для сільськогосподарських підприємств щодо реагування на можливі зміни ринкового середовища, законодавства, умов здійснення експортно-імпортних операцій. Це дасть змогу не лише зміцнити власний рівень конкурентоспроможності в нових ринкових умовах, а й вирівняти баланс зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна-Європейський Союз зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені, як В. Копійка, Н. Антонюк, Н. Мусис, Д. Дайнен, О. Краєвська. В їх працях проаналізовано структуру, функції та механізми ЄС, історію та перспективи євроінтеграції України. Питанням розвитку сільського господарства в умовах

глобалізаційних процесів чимало уваги приділили Ю. Губені [1] і В. Вардовський [2]. Глибокий аналіз євроінтеграційних проблем України, у тому числі виходячи з розвитку сільського господарства, здійснив П. Гайдучкий. Однак у більшості публікацій, присвячених проблематиці євроінтеграції України, відсутні аналіз системи інформаційної підтримки цих процесів, оцінка рівня інформаційного забезпечення вітчизняних товаровиробників та якості системи інформаційної підтримки галузі в перехідний період.

Постановка завдання. Нашим завданням було дослідження перспектив розвитку сільського господарства в умовах євроінтеграційних процесів на основі підвищення якості інформаційного забезпечення вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільського господарства в умовах євроінтеграційних процесів повинен здійснюватися за повноцінної інформаційної підтримки на усіх етапах – від обговорення співпраці України та країн Європейського Союзу до інформаційного забезпечення та інформаційної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у перехідний період реалізації положень всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Під інформаційною підтримкою розвитку сільського господарства в умовах євроінтеграції, на нашу думку, слід розуміти сукупність різних повідомлень, даних щодо умов здійснення процесу євроінтеграції та його впливу на розвиток сільського господарства. Інформаційне забезпечення сільського господарства – це сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень, пов'язаних із розвитком сільського господарства, забезпеченістю своєчасного виконання всіх процесів в аграрній сфері та передбаченням майбутніх подій внаслідок реалізації положень Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом.

Щодо інформаційної підтримки всіх процесів, пов'язаних із підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, то можна виділити такі джерела інформації: офіційні інтернет-ресурси органів державної влади, уповноважених установ та організацій, ін-

формаційні бюлетені, листи, засоби масової інформації тощо.

Сьогодні інформаційне забезпечення агропромислової діяльності та окремих її галузей здійснюється на засадах, передбачених Конституцією України, ГК України, Законами України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”, “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, “Про державну підтримку сільського господарства України”, іншими нормативно-правовими актами аграрного законодавства, а також законодавства, яким регулюється діяльність органів державного управління та контролю загалом.

Порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес регулюється Законом України “Про доступ до публічної інформації” зі змінами та доповненнями. Важливий вплив на інформаційну політику в аграрній сфері має і Закон України “Про інформацію”.

Проведений аналіз системи інформаційної підтримки та інформаційного забезпечення виявив такі інтернет-ресурси, які сьогодні повною мірою висвітлюють євроінтеграційні процеси України:

1) веб-сторінка Європейського центру сучасної України (ECFMU) [<http://www.modernukraine.eu>], яка була створена організацією “Сучасна Україна” в м. Брюсселі. Основною метою цього інформаційного ресурсу є надання інформації про політичне життя в Україні та здійснення прагнень країни на європейську інтеграцію. На жаль, він спрямований на інформування країн Європейського Союзу про основні економічні (у тому числі в аграрній сфері) та політичні реформи, тому не може бути ефективно використаний вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами [3];

2) веб-сторінка Європейської служби зовнішніх дій EEAS [<http://eeas.europa.eu/>] в частині, що стосуються двостороннього діалогу з питань бізнес-клімату,

започаткованого в 2013 році (зокрема і з питань сільського господарства);

3) веб-сторінка Урядового порталу [<http://www.kmu.gov.ua>] в частині “Співробітництво з ЄС”;

4) веб-сторінка Міністерства закордонних справ України [<http://mfa.gov.ua>] стосовно усіх питань європейської інтеграції та торговельно-економічного співробітництва з ЄС;

5) веб-сторінка Представництва Європейського Союзу в Україні [http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/index_uk.htm] – найбільш повне висвітлення всіх питань взаємовідносин Україна-Європейський Союз.

Незважаючи на актуальність окремих положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у сфері сільського господарства, на офіційному сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України не виділена окрема рубрика, яка стосується питань розвитку галузі в умовах співробітництва з Європейським Союзом. На нашу думку, низький рівень інформаційної підтримки та ін-формаційного забезпечення сільськогосподарських виробників в умовах реалізації положень всеохоплюючої зони вільної тор-гівлі може негативно вплинути в подальшому на рівень їх конкурентоспроможності та послабити позиції як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції.

Загалом виділяють такі ключові Положення Угоди, які заслуговують на увагу з позиції впливу на подальший розвиток сільського господарства: безмитний експорт готових виробів з України в країни ЄС; збереження квот на безмитний експорт більшості сільськогосподарської продукції з України до ЄС; безмитне ввезення більшості видів сільськогосподарської продукції, яка також виробляється в Україні, з країн ЄС; скасування субсидій в ЄС на експорт сільськогосподарської продукції в Україні; поступове скасування експортних мит в Україні на експорт насіння соняшнику; перехідні періоди для лібералізації ввізних мит і торгівлі послугами в Україні; прийняття стандартів і сертифікатів гармонізованих з ЄС [4].

Необхідність поліпшення якості інформаційного забезпечення в сільському господарстві зумовлена й тим, що, проект угоди передбачає серйозні коригування нормативних практик в Україні, зокрема у сферах конкуренції, державної допомоги, державних закупівель, вживання санітарних і фітосанітарних заходів, технічного регулювання, захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення сталого розвитку та ін.

Глибокий аналіз ключових положень Угоди показує, що основними загрозами для сільськогосподарських виробників у перспективі можуть бути: посилення конкуренції на внутрішньому ринку, особливо в короткостроковій перспективі, обмеження доступу українських товаровиробників на європейські ринки через недотримання стандартів якості, обнулення експортних мит (до 95%) на українські товари, зокрема сільськогосподарську продукцію і продукцію харчової промисловості.

Існують загрози і для вітчизняної переробної промисловості. Наприклад, скасування експортного мита на соняшникове насіння може призвести до дефіциту сировини для вітчизняних виробників олії.

Оскільки обсяг бюджетної підтримки сільського господарства в ЄС становить 45% сектора валової вартості продукції, а в Україні – всього 6%, то прогнози щодо забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, на думку багатьох науковців, є досить невтішними [4].

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС можна очікувати суттєвих змін для українських товаровиробників щодо умов здійснення зовнішньої торгівлі. За оцінками експертів, український аграрний сектор отримає найбільші переваги від зменшення увізних мит: 330 млн євро для сільськогосподарської продукції та 53 млн євро для переробленої сільськогосподарської продукції. Нові можливості доступу до ринку Євросоюзу та запровадження вищих стандартів виробництва продукції заохотять інвестиції, стимулюватимуть модернізацію сільського господарства й поліпшать умови праці.

З іншого боку, реалізація деяких положень, зокрема санітарних і

фітосанітарних заходів, може суттєвим чином вплинути на стан ринку продукції тваринництва. Угода забезпечує сторони належним захистом якості та безпечності продукції. При цьому Україна та ЄС прагнуть спільного розуміння стандартів утримання тварин, беручи до уваги процеси у Світовій організації зі здоров'я тварин, зокрема:

- ✓ зобов'язання сторін поважати принципи Угоди СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи;

- ✓ зобов'язання України щодо наближення свого законодавства до санітарних і фітосанітарних заходів та утримання тварин відповідно до норм і стандартів законодавства ЄС;

- ✓ започаткування механізму оперативних консультацій для вирішення проблем у торгівлі товарами, що мають стосунок до санітарних і фітосанітарних заходів;

- ✓ започаткування системи швидкого оповіщення та раннього попередження для надзвичайних випадків, що мають стосунок до ветеринарії та фітосанітарії [5].

Органам державної влади спільно з українськими товаровиробниками слід докласти чимало зусиль для поступового наближення до норм і стандартів ЄС у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією та суміжних галузях, наприклад, стандартів і правил оцінки відповідності, санітарних й фітосанітарних правил, прав інтелектуальної власності, сприяння торгівлі, державних закупівель та конкуренції, обов'язкових до виконання положень стосовно пов'язаних із торгівлею енергетичних аспектів, у тому числі таких, як інвестиції, транзит і транспортування.

Наприклад, основними характеристиками молочної сировини класу "екстра" в країнах ЄС є такі показники: за кількістю соматичних клітин ≤ 300 тис./см³, за бактеріальним осіменінням ≤ 30 тис./см³; в Україні відпо-відні показники становлять ≤ 400 тис./см³ та ≤ 100 тис./см³ [6]. Тож виникає потреба в гармонізації вітчизняних стандартів якості української сільськогосподарської продукції з європейськими.

Однією з причин такої ситуації в аграрній сфері можуть бути дисбаланс у темпах

розвитку невеликих сільськогосподарських підприємств (у тому числі фермерських господарств), високі темпи розвитку великотоварних господарств, агрохолдингів, гостра конкуренція та особливості діяльності підприємств переробної галузі, значна частка господарств населення в структурі валового виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Як показує практика європейських країн, перехід до нових умов господарювання здійснюватиметься ефективніше за умови покращання інформаційного забезпечення розвитку підприємств, інформаційної підтримки особистих селянських господарств, запровадження інформаційних підсистем управління на рівні підприємств, здійснення діалогу з органами державної влади з використанням інформаційних та Інтернет-технологій.

Гостріше питання інформаційної підтримки процесу євроінтеграції стоїть перед підприємствами, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. До такої категорії виробників належать і сільськогосподарські підприємства [7].

Щоб уникнути суттєвого коливання попиту і пропозиції на вітчизняних ринках сільськогосподарської продукції й створити потенційні можливості для підприємств з нарощення обсягів експорту продукції, на нашу думку, слід вирішити одне з важливих питань розвитку аграрної сфери – інформаційної підтримки та інформаційного забезпечення усіх процесів в галузі – від виробництва сировини до реалізації продукції кінцевому споживачу. Частково виконати поставлене завдання можна через випуск спеціалізованих інформаційних бюлетенів у розрізі кожного сегмента ринку сільськогосподарської продукції – "Розвиток ринку молока в умовах євроінтеграції", "Розвиток ринку м'яса в умовах євроінтеграції" тощо. Як показала практика, в сусідній Польщі в процесі вступу цієї країни до ЄС була проведена ґрунтовна робота з інформаційного забезпечення сільського господарства. Випуск бюлетенів "Ринок молока", "Ринок м'яса" тощо був надзвичайно ефективним для розвитку сільськогосподарських виробників у перехідний період.

Одним із напрямів покращання інформаційного забезпечення сільського господарства сьогодні є формування мережі інформаційно-консультаційних центрів в Україні. На практиці, в ретроспективі розвитку інформаційних систем в Україні, розвиток останніх був забезпечений організаційними формами під назвою “дорадчі служби”.

Основним завданням інформаційно-консультаційних служб (ІКС) має бути сприяння вирішенню проблем сільських товаровиробників через інтеграцію освіти, аграрної науки у виробництво, забезпечення взаємодії з організаціями, що впливають на розвиток аг-рарного сектору [8, с. 260].

Світова практика показує, що існує декілька основних організаційно-методичних підходів до формування ІКС. За всього розмаїття форм організації ІКС можна виділити моделі, кожна з яких має переваги та недоліки перед іншими моделями:

1. Служби, що створюються як структурні підрозділи галузевих органів управління – Міністерства аграрної політики, регіональних і місцевих управлінь АПК.

2. Служби, організовані на базі регіональних або галузевих університетів, коледжів (так звана модель “land-grant” університетів).

3. Служби, організовані на базі громадських організацій або об’єднань товаровиробників.

4. Консультаційні служби як підрозділи комерційних фірм.

5. Приватні консультаційні служби.

Приватні консультаційні служби відіграють важливу роль у розвитку сільського господарства багатьох країн, наприклад, Англії, Уельсу, Нової Зеландії та ін. Співробітництво оформляється у вигляді контракту. У деяких сферах (здоров’я тварин, диверсифікованість діяльності, захист навколишнього середовища) консультації залишаються безкоштовними, оскільки вони фінансуються за рахунок коштів, що виділяються міністерствами сільського господарства [9].

Інформаційне забезпечення господарських операцій суб’єктів молочного ринку й доведення інформації кінцевому споживачу є однією з функцій інституційного забезпечення цього

важливого сегмента продовольчого ринку [10, с. 53].

Частково роль інформаційної підтримки подальших операцій на ринку сільськогосподарської продукції можуть відігравати аналітичні агентства та гуртові ринки (в Львівській області – гуртовий ринок “Шувар”). Для прикладу, в сусідній Польщі значну інформаційну підтримку різних галузей сільського господарства здійснює Інститут економіки сільського господарства і харчової промисловості. В Україні дослідженнями ринків сільськогосподарської продукції та продо-вольства займаються Аграрна біржа, Агроринок Херсонщини, Аграрний союз України, Український клуб аграрного бізнесу та низка інших, однак не завжди інформація за результатами аналітики є у вільному доступі і реалізується на комерційній основі.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Євроінтеграційні наміри України безумовно вплинуть на розвиток вітчизняного сільського господарства. Тому сьогодні актуальним завданням, що стоїть перед органами державної влади, урядовими і неурядовими організаціями, є підвищення рівня інформаційної підтримки учасників ринку сільськогосподарської продукції, покращання якості інформаційного забезпечення діяльності підприємств галузі.

Виконати поставлені завдання можна через стимулювання роботи інформаційно-консультаційних служб в аграрній сфері, збільшення кількості аналітичних агентств, зростання ролі інститутційного забезпечення, розвиток Інтернет-технологій в системі маркетингу, підвищення ролі регіональних аг-рарних центрів, гуртових ринків сільськогосподарської продукції в напрямках публічного надання даних про законодавчу базу України, країн Європейського Союзу та інших, моніторинг цін, асортимент продукції тощо. Доцільно на офіційних веб-сторінках Міністерства аграрної політики та продовольства України, департаментів агропромислового розвитку та інших органів державної влади, які регулюють розвиток сільського госпо-дарства, виділити окремим пунктом розвиток сільського господарства в умовах співпраці з ЄС.

Також вважаємо за необхідне випускати інформаційні тематичні бюлетені з питань

адаптації сільськогосподарських виробників до змін, пов'язаних із процесами євроінтеграції, в розрізі кожного зі сегментів споживчих ринків. Усе це дасть змогу підняти рівень обслуговування споживачів на ринку сільськогосподарської продукції до євро-пейських стандартів, створити дієву систему контролю якості та безпеки товарів,

отримати інформацію, що сприятиме досягненню належного рівня конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках, знизить дію можливих ризиків, пов'язаних із реалізацією євроінтеграційних намірів країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Сватош М. Вплив глобальних процесів на стійкий розвиток сільського господарства / М. Сватош, Ю. Губені // *Аграрна економіка*. – 2008. – Т. 1, № 1-2. – С. 38-43.
2. Вардовський В. Перспективи євроатлантичної інтеграції України / В. Вардовський // *Аграрна економіка*. – 2008. – Т. 1, № 1-2. – С. 63-65.
3. *EU integration [Electronic resource]*. – Mode of access : <http://www.modernukraine.eu/eu-integration/>.
4. Haydutsky P. *Ukraine: integration problems [Electronic resource]* / Pavlo Haydutsky // *National Security and Defence magazine*. – Mode of access : http://www.razumkov.org.ua/eng/files/category_journal/Zhrnl_EC_2013_e_site_rdc_78-93.pdf.
5. *ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі : путівник щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ/DCFTA) між Україною та ЄС*. – К. : Представництво ЄС в Україні, 2013 – 10 с.
6. Маслак О. Молока більшає, а ціни нижчають [Електронний ресурс] // О. Маслак – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=4108>.
7. Данилова О. Проблеми експорту зернових в Україні / О. Данилова // *Аграрна економіка*. – 2008. – Т. 1, № 1-2. – С. 55-63.
8. Рибак Л. Х. Інформаційно-консультаційні послуги в сільському господарстві / Л. Х. Рибак, Т. Ю. Колесник // *Науковий вісник НУБіП*. – № 154, ч. 2 : *Економіка, аграрний менеджмент та бізнес*. – С. 260-263.
9. Бондарчук Н. В. Інформаційно-консультаційні послуги в сільському господарстві: досвід країн з розвинутою економікою [Електронний ресурс] / Н. В. Бондарчук // *Ефективна економіка*. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/efek/2010_1/1_2010_4.pdf.
10. Павленчик Н. Нормативно-правове забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції / Н. Павленчик // *Аграрна економіка*. – 2013. – Т. 6, № 1-2. – С. 52-58.

